

PRZYSZŁOŚĆ DOLNOŚLĄSKIEJ ARCHITEKTURY UZDROWISKOWEJ

Marek Piróg, Andrzej Chądryński

Zakład Konstrukcji i Budownictwa Ogólnego, Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej

e-mail: marek.pirog@pwr.edu.pl, andrzej.jerzy.chadzynski@pwr.edu.pl

Streszczenie. Określenie architektura uzdrowiskowa odnosi się do obiektów i terenów zielonych ściśle związanych z realizacją zadań dotyczących lecznictwa uzdrowiskowego [Biesiekierski 1999]. Forma tych obiektów wynika ściśle z funkcji, jaką pełnią w całym tym procesie. Na obszarze Sudetów i Przedgórze Sudeckiego, południowej części województwa Dolnośląskiego występują bogate złoża wód mineralnych. Te źródła oraz warunki mikroklimatyczne były podstawą powstania i rozwoju licznych uzdrowisk na tym terenie. Charakterystyczne obiekty dolnośląskiej architektury uzdrowiskowej takie jak hale spacerowe i pijalnie wód mineralnych, mimo iż trudno jest dostrzec w nich jednolitości stylowej mają zasadnicze znaczenie w zachowaniu tożsamości i obrazu kulturowego tych uzdrowisk. Wszelkie działania podjęte w przyszłości, obejmujące obiekty architektury uzdrowiskowej powinny mieć na uwadze zachowanie ciągłości formalnej i funkcjonalnej w odniesieniu do obszaru uzdrowiska i struktury miasta.

Słowa kluczowe: architektura, obiekt, uzdrowisko, przyszłość

WSTĘP

Określenie architektura uzdrowiskowa odnosi się do obiektów i terenów zielonych ściśle związanych z realizacją zadań dotyczących lecznictwa uzdrowiskowego [Ryc. 1]. Forma tych obiektów wynika ściśle z funkcji, jaką pełnią one w całym tym procesie. Na obszarze Sudetów i Przedgórze Sudeckiego, południowej części województwa Dolnośląskiego, występują bogate złoża wód mineralnych. To jedno z największych bogactw naturalnych tego regionu. Obszar Sudetów i Przedgórze jest wyjątkowo atrakcyjny pod względem krajobrazowym i klimatycznym. Różnorodność form rzeźby terenu od łagodnych pagórkowatych wzniesień porośniętych gęstymi lasami poprzez rozległe doliny do głębokich wąwozów rzek czyni ten obszar niezwykle atrakcyjnym również pod względem turystycznym. Źródła wód mineralnych oraz walory mikroklimatyczne były podstawą powstania i rozwoju licznych uzdrowisk na tym terenie. Charakter i forma powstających obiektów była podporządkowana i wynikała z prowadzenia lecznictwa w oparciu o wody mineralne. Charakterystycznymi obiektami uzdrowisk dolnośląskich są przede wszystkim hale spacerowe, występujące w zdecydowanej większości na tym obszarze [Ryc. 1].

ARCHITEKTURA UZDROWISKOWA

Większość uzdrowisk zlokalizowanych na terenie województwa dolnośląskiego posiada wieloletnią historię. Najstarsze z nich swe początki datują na XIV, XV wiek. Legendy i podania dotyczące wykorzystania leczniczych wód mineralnych na tym obszarze sięgają nawet starożytności. Zdecydowany rozwój uzdrowisk dolnośląskich rozpoczyna się z chwilą przeprowadzenia badań i udokumentowania leczniczych właściwości wód mineralnych. Pierwsze takie badania przeprowadzono na przełomie XV i XVI. Szczytowy okres rozwoju uzdrowisk dolnośląskich przypada na XIX wiek i trwa w zasadzie nieprzerwanie do wybuchu II wojny światowej. Niektóre z uzdrowisk sudeckich w tym okresie, swoim znaczeniem i popularnością urosły do miana jednych z najbardziej cenionych w tej części Europy. Dopiero okres II wojny światowej zahamował rozwój i działalność uzdrowisk na tym obszarze. Po zakończeniu działań wojennych obszar Sudetów, na którym zlokalizowane są dolnośląskie uzdrowiska, znalazł się w granicach Polski. Miejscowości uzdrowiskowe znalazły się w nowej rzeczywistości, politycznej i gospodarczej. Działalność uzdrowiskowa w obliczu konieczności

zagospodarowania i odbudowy kraju nie była potrzebą pierwszoplanową, jednakże, a miejscowości te nie popadały w ruinę a administracja polska stopniowo zaczęła uruchamiać działalność uzdrowiskową. W każdym okresie rozwoju i działalności zdrojów można wyróżnić okresy znaczącego przyspieszenia jak i stagnacji czy wręcz regresu. Wynikały one z różnych przyczyn, ogólnego stanu gospodarki, sposobu zarządzania, napływu lub braku funduszy na działalność, rozwoju komunikacji i dostępności, proponowanej oferty leczniczej, atrakcyjności turystycznej samej miejscowości, wreszcie większego lub mniejszego zainteresowania ze strony potencjalnych kuracjuszy.

Większość głównych budynków związanych z działalnością uzdrowiskową, które obecnie funkcjonują i są podstawą działalności uzdrowisk dolnośląskich to obiekty z przed II wojny światowej. Poza nielicznymi wyjątkami pochodzą z końca XIX i początku XX wieku. Istniejące obiekty uzdrowiskowe, hale spacerowe, pijalnie wód, zakłady przyrodolecnicze, to najczęściej kolejne obiekty, które powstały, na miejscu wcześniejszych, które z różnych przyczyn nie spełniały już swojego zadania. Rozwój uzdrowisk wymagał unowocześniania i dostosowywania obiektów do zwiększających się wymagań. Często również, prace budowlane wynikały z konieczności odbudowy obiektów uzdrowiskowych zniszczonych w wyniku klęsk żywiołowych, pożarów, powodzi, które nawiedzały te obszary i poszczególne budynki.

Tradycyjna kuracja w uzdrowiskach dolnośląskich oparta jest o wykorzystanie wód mineralnych i ciepłych źródeł. Architektura obiektów uzdrowiskowych jest podporządkowana tym zadaniom. Elementami charakterystycznymi dla zabudowy tych uzdrowisk są hale spacerowe. To najbardziej czytelne obiekty uzdrowiskowe. Ich podłużna forma wynikała głównie z potrzeby zapewnienia kuracjom możliwości schronienia przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi w czasie spacerów i tradycyjnej kuracji wodami mineralnymi. Obok hal spacerowych, równie ważnymi obiektami w zabudowie uzdrowiskowej są także pijalnie wód mineralnych. Zarówno jedne jak i drugie są rzadko spotykanymi obiektami w innych założeniach funkcjonalnych.

ROZWÓJ UZDROWISK

Działalność uzdrowiskowa zawsze była czynnikiem wpływającym na rozwój obszaru i miejscowości, na terenie, których działały źródła. W związku z eksploatacją leczniczych źródeł powstawały często pierwsze zabudowania, gościńce, zajazdy, pawilony, w których prowadzono zabiegi lecznicze. Z czasem, wieloletnia działalność doprowadziła, szczególnie w uzdrowiskach o bogatych złożach wód mineralnych, do powstania dużych ośrodków leczniczych i miejscowości, w których ta funkcja stała się jedną z dominujących. Architektura uzdrowiskowa była i jest w dużej mierze wyznacznikiem skali zabudowy miejscowości uzdrowiskowych.

Współczesne możliwości inwestycyjne na tych obszarach uzdrowiskowych a w szczególności w ścisłych strefach ochronnych są w znacznym stopniu ograniczone ze względu na ochronę walorów przyrodniczych i leczniczych tych terenów. Nie mniej są to tereny bardzo atrakcyjne chociażby dla budownictwa mieszkalnego, nie tylko jednorodzinne.

Okres urbanizacji uzdrowisk zapoczątkowany w latach 60. XX wieku i trwający do dni dzisiejszych w dużym stopniu wyczerpał możliwości inwestycyjne uzdrowisk nie tylko dolnośląskich, ale i w skali całego kraju [Ryc. 4]. Lata 80. i 90. XX wieku, lata kryzysu gospodarczego, były okresem ograniczonych inwestycji sprowadzających się głównie do budownictwa mieszkaniowego, jednorodzinne.

Ostatnie dekady XX wieku w wyniku trudnej sytuacji gospodarczej i zmian sytuacji własnościowych niektórych obiektów przyniosły zastój, w wyniku czego stan ogólny

obiektów uzdrowiskowych uległ pogorszeniu. Szczególnie w miejscowościach uzdrowiskowych, gdzie ta działalność stanowiła zasadniczą i dominującą funkcję. Szczególnie tam można było dostrzec wpływ koniunktury gospodarczej, w szerokim rozumieniu, na intensywność lecznictwa uzdrowiskowego a tym samym wykorzystanie i stan obiektów architektury uzdrowiskowej.

Ostatnie lata przyniosły ponowne ożywienie i działania, które doprowadziły również do renowacji i modernizacji historycznych, kluczowych dla kurortów dolnośląskich obiektów. Odremontowana została znaczna część budynków uzdrowiskowych i przywrócony został ich dawny charakter. Z ważnych działań należy odnotować między innymi odbudowę pijalni wód mineralnych w Szczawnie-Zdroju, która spłonęła w pożarze w 1992 roku oraz drewnianej hali spacerowej w Długopolu, zniszczonej w wyniku powodzi w 1997 roku.

Odbudowa terenu uzdrowiska w Polanicy, zniszczonych w wyniku dwukrotnej powodzi. Podjęte zostały też działania w kierunku modernizacji obiektów sanatoryjnych i wypoczynkowych.

Ryc.1. Hala spacerowa w Szczawnie –Zdroju, (fot. M. Piróg)

Ryc.2. Panorama Szczawnia-Zdrój, (fot. M. Piróg)

Oprócz działań dotyczących najbardziej kluczowych budynków z punktu widzenia uzdrowisk zmierzających w kierunku przywracania ich wartości historycznych, w ostatnich latach w wielu uzdrowiskach wykonano prace modernizacyjne ciągów pieszych i reprezentacyjnych przestrzeni publicznych w sąsiedztwie obiektów historycznych, obejmujących także tereny zielone. Są to niewątpliwie korzystne działania z punktu widzenia dbałości o wartości architektury uzdrowiskowej w szeroko pojętym obszarze uzdrowiskowym. Charakterystyczne obiekty dolnośląskiej architektury uzdrowiskowej takie jak hale spacerowe i pijalnie wód mineralnych, mimo iż trudno jest doszukać się w nich jednolitości stylowej mają zasadnicze znaczenie w zachowaniu tożsamości i obrazu kulturowego tych uzdrowisk.

Obok murowanych budynków w stylu neoklasycystycznym są konstrukcje drewniane, konstrukcje mieszane murowano-drewniane [Ryc. 2].

Brak jest wykształconego jednolitego stylu nie tylko w odniesieniu do wszystkich uzdrowisk dolnośląskich, ale także w odniesieniu do poszczególnych kurortów. Warto podkreślić, że wiele obiektów posiada cechy architektury reprezentacyjnej [Ryc. 2].

Ryc. 3. Hala spacerowa w Dusznikach-Zdroju, (fot. M. Piróg)

Rys. 4. Dawna hala spacerowa w Łądku Zdroju, (fot. M. Piróg)

Obszar miejscowości uzdrowiskowych mimo dużego zagęszczenia zabudowy w latach ubiegłych nadal pozostaje atrakcyjnym terenem inwestycyjnym. Zagrożeniem dla uzdrowisk może być nadmierna i zbyt intensywna nowa zabudowa, nawet osiedli domów jednorodzinnych prowadząca do stopniowej utraty tradycyjnej struktury miejscowości uzdrowiskowych. Wymagania określające warunki inwestowania w miejscowościach uzdrowiskowych, nakładają ograniczenia i eliminują część inwestycji, szkodliwych dla tego, wyjątkowego środowiska. Funkcjonowanie uzdrowisk w warunkach gospodarki rynkowej i coraz większej konkurencji wymaga podnoszenia atrakcyjności oferty uzdrowiska, która mogłaby przyciągnąć jak największą ilość kuracjuszy. Cywilizacyjny rozwój miejscowości nie może doprowadzić do utraty charakterystycznego krajobrazu kulturowego uzdrowisk. Odnosi się to zarówno do obiektów kuracyjnych jak i inwestycji sportowych i handlowych. Planowanie ewentualnych lokalizacji wielkopowierzchniowych obiektów handlowych jak również innych, swoją kubaturą, odbiegających od tradycyjnej zabudowy na terenie miejscowości uzdrowiskowej wymaga odpowiedzialnego podejścia. Racjonalne działania w tym kierunku nie powinny dopuszczać do zmiany zasadniczej funkcji obszaru uzdrowisk i naruszenia równowagi pomiędzy wartościami, jakie niesie tradycyjny charakter uzdrowiska a potrzebami w zakresie uatrakcyjnienia warunków pobytu kuracjuszy oraz rozwoju miejscowości. Obiekty architektury uzdrowiskowej mają w tym zakresie zasadniczą rolę do spełnienia dlatego dbałość o ich stan i modernizację dostosowującą te obiekty do nowoczesnych wymagań należy uznać za priorytetowe z punktu widzenia zachowania wartości kulturowej samych miejscowości uzdrowiskowych oraz ich wartości dla całego regionu.

PODSUMOWANIE

Obiekty architektury uzdrowiskowej mają duże znaczenie dla zachowania tradycyjnego charakteru tych miejscowości. Dbłość o nie jest wyrazem zrozumienia i odpowiedzialności dla zachowania tożsamości miasta. Jednocześnie wobec wyzwań, przed jakimi stają w dzisiejszych warunkach uzdrowiska i miejscowości uzdrowiskowe szczególnych działań wymaga wytyczenie racjonalnych kierunków rozwoju inwestycji, które nie będą powodować degradacji uzdrowisk a w harmonijny sposób będą się wpisywały w jego strukturę. Przyszłością architektury uzdrowiskowej dolnośląskich kurortów powinno być utrwalanie i kontynuacja charakterystycznych dla tych terenów form zabudowy i obiektów uzdrowiskowych. Dotyczy to zarówno istniejących jak i ewentualnych nowych obiektów.

PIŚMIENICTWO

- Biesiekierski T., Suchodolski J., Trocka Leszczyńska E., 1999. *Architektura na obszarze Sudetów*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Piróg M., 2012. *Architektura uzdrowiskowa w tożsamości miasta na przykładzie uzdrowisk dolnośląskich*, Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, zeszyt 26, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań, s.73-80.
- Piróg M., 2013. *Wartości architektury uzdrowiskowej w kontekście ochrony krajobrazu uzdrowisk dolnośląskich*. Teka Komisji architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych oddział PAN w Lublinie, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie, Lublin, IX/3, s. 37-44.
- Węclawowicz-Bilska E., 2012. *Polskie uzdrowiska u progu XXI wieku*, Projektowanie architektury na terenach o szczególnych walorach krajobrazowych i uzdrowiskowych. Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, s. 29-42.

THE FUTURE OF LOWER SILESIAN HEALTH RESORT ARCHITECTURE

Summary. The term health resort architecture refers to the facilities and green areas strictly connected to the activities relating to spa treatment [1]. The form of those objects follows the function that it fulfils in the whole process. In the Sudeten Mountains and Sudetian Foothills, the lower part of the Lower Silesian voivodship, there are rich deposits of mineral waters. These sources and climate conditions were the basis for the creation and development of numerous health resorts in the area. Characteristic elements of the Lower Silesian health resort architecture, such as pedestrian halls and mineral water pump rooms, are essential to the preservation of identity and cultural heritage of these spas. Although it is difficult to see the uniformity in their style.

Key words: architecture, object, health resort, future